

NUTQI RIVOJLANMAGAN BOLALARNING NOMINATIV LUG'ATLARINI BUZILISH HOLATLARI

MAMATG'ANIYEVA Sadoqat Avaz qizi

Alfraganus Universiteti 3-kurs bakalavri

Ilmiy maslahatchi: Abdurahmonov Xolboy To'xtayevich

ANNOTATSIYA

Maqolada nominal nima degan savol muhokama qilinadi. Nutq ontogenezida nominativ lug'at rivojlanishining miqdoriy statistikasini tavsiflovchi olimlarning ma'lumotlari keltirilgan. Bolalar nutqidagi asosiy so'z guruhlari aniqlanadi. Umumiy nutqi rivojlanmagan bolalarning nominativ so'z boyligining rivojlanmaganligiga misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *Nutq, so'z, nutqning leksik tarkibi, nominativ lug'at, nutqning umumiy rivojlanmaganligi.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается вопрос о том, что такое номинал. Приведены данные ученых, характеризующие количественную статистику развития номинативной лексики в онтогенезе речи. Выявлены основные группы слов в детской речи. Приведены примеры слабо развитой номинативной лексики детей со слабо развитой общей речью.

Ключевые слова: *Речь, слово, лексический состав речи, номинативная лексика, общее недоразвитие речи.*

ABSTRACT

The article discusses the question of what is nominal. The data of scientists describing the quantitative statistics of the nominative vocabulary development in speech ontogeny are given. The main groups of words in children's speech are identified. Examples of underdeveloped nominative vocabulary of children with underdeveloped general speech are given.

Key words: *Speech, word, lexical composition of speech, nominative vocabulary, general underdevelopment of speech.*

KIRISH

Odamlar o'rtasidagi asosiy aloqa vositasi nutqdir. So'z asosiy nominativ va kognitiv nomlash va yozish uchun ishlatiladigan til birligi ob'ektlar, jarayonlar, xususiyatlar haqida hisobotlar D.N. Shmelev nominativlikni so'zning

xususiyatlaridan biri deb biladi¹. Nominativlik - hodisalarni haqiqiy deb atash qobiliyati va ularni leksik ma'no shaklida ifodalaydi. To'rt yoshli bolaning so'zlarining 50,2%, bu katta gapning boshqa qismlariga nisbatan qism. Faktlar A.N. Gvozdev S.N.ning ma'lumotlariga to'g'ri keladi². Tseitlin, kim ikki yoshli bolalar so'zlarining asosiy qismi otlar ekanligini aytadi. A.V. Zaxarov, 6 yoshgacha bo'lgan bolalarning so'z boyligini o'rganish 7 yoshda, bolalar lug'atida eng mashhur otlar ekanligini aniqladi. Qutbli so'zlar kishi ma'nosini bildiradi, masalan: ona, xalq, bola. Bola dunyo bilan tanishishda birinchi bo'lib o'rganadigan so'zlar u tug'ilish va yashash, bu so'zlar atrofdagi ob'ektlar deb ataladi. E.I.ning kuzatishlariga ko'ra. Tixeyeva, bu so'zlarning tematik guruhlar deb ataladi deydi:

- 1) bolaga yaqin odamlar, ularning oilasi va ijtimoiy munosabatlari; ularning ismlari;
- 2) Bolalarning o'zi, ularning tanasining qismlari;
- 3) uy-ro'zg'or buyumlari, o'yinchoqlar;
- 4) bola yashaydigan va "o'qiydigan" binolarning ichki qismidagi narsalar hovlida, bog'da, sabzavot bog'ida, bog'da uni o'rab turgan narsalar,
- 5) tirik tabiat ob'ektlari: hayvonlar, ularning tana qismlari, odatlari; soyalar, ularning qismlari, ularda sodir bo'lgan o'zgarishlar;
- 6) barcha fasllarda jonsiz tabiat ob'ektlari;
- 7) inson mehnatining har xil turlari.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Maktabgacha tarbiyachi tomonidan ishlatiladigan so'z boyligining xilma-xilligi shuni ta'kidlaydi 3-6 yoshli bolalar foydalanadigan so'zlardan - ob'ektlarning nomlari: kiyim-kechak, poyabzal, kemalar, mebellar, oziq-ovqat, transport vositalari; inson tanasi a'zolarining nomlari, hayvonlar, tabiiy ob'ektlar va hodisalarning nomlari. Kattasiga maktab yoshi, umumlashgan ma'noli so'zlarning nisbati (hayvonlar, transport, asboblari) ortadi. Logopediyada nutq patologiyasi bo'lgan bolalarda lug'atni o'zlashtirish muammosi yetarlicha e'tibor qaratilmoqda. R.E. kabi tadqiqotchilar. Levina, R.I. Lalaeva, T.B. Filicheva, G.V. Chirkina N.S. Jukova L.N. Efimen- Kova, L.F. Spirova va boshqalar, xususan, muammoni nutqning kam rivojlanganligi o'rgandilar, so'z boyligining kambag'alligi, yetarli emasligi umumlashtirish va abstraksiya jarayonlarini aniq rivojlantirish, tematik jarayonni buzish so'zlarni semantik tanlash R.E. Levina qayta lug'atning o'ziga xos xususiyati

¹ Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности органов внутренних дел. Сборник научных статей сотрудников Нальчикского филиала Краснодарской академии МВД РФ. – М.: Полиграфсервис и Т, 2016. – 360 с.

² Никифорова К.С. Профессионально важные качества личности сотрудника ГИБДД // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – №6.

ekanligini aniqladi³. Umumiy nutq kam rivojlangan bola noto'g'ri foydalanish hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalardagi ko'plab og'zaki parafaziyalar orasida eng ko'p bir xilga tegishli so'zlarni almashtirish keng tarqalgan semantik maydonlardir. Ismlarning o'rnini bosuvchilar orasida ustunlik qiladi bir xil umumiy tushunchaga tegishli so'zlarni almashish (yo'lbars - sher, ari - ari, limon - apelsin). Ta'lim tadqiqotlari va ta'lim amaliyotlari. So'zlarning umumiy munosabatlarga ko'ra qorishishi bilan bir qatorda kuzatiladi. Boshqa semantik xususiyatlarga asoslangan so'zlarni almashtirish mavjud:

1) Funktsional o'xshashlik asosida so'zlarni chalkashtirish maqsadlari: piyola - plastinka, sug'orish idishi - choynak, supurgi - cho'tka, krujka - stakan;

2) Tashqi ko'rinishi o'xshash narsalarni bildiruvchi so'zlarni almashtirish: futbolka - ruboshka, favvora - dush;

3) Umumiylik bilan birlashgan predmetlarni bildiruvchi so'zlarni almashtirish vaziyatlari: konkida uchish maydoni - muz, ilgich - palto;

4) Bo'lak va butunni bildiruvchi so'z birikmasi: yoqa - ko'ylak, parovoz - poezd, kuzov - avtomobil;

5) Umumiy tushunchalarni aniq ma'noli so'zlar bilan almashtirish: poyabzal - etik, gullar - romashka, idish-tovoq - plastinka, kiyim - kozok;

6) So'zni qidirish jarayonida iboralardan foydalanish: to'shak - uxlash, pechka - gaz yonmoqda, cho'tka - tish cho'tkasi, gulzor - qazish yer;

7) Harakat yoki narsalarni bildiruvchi so'zlarni haqiqiy so'zlar bilan almashtirish otlar: ochiq - eshik, o'ynash - qo'g'irchoq, dori - kasal bo'l, to'shak - uxlash.

Umumiy nutq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalar hatto 6 yil davomida ular ko'p so'zlarni bilishmaydi. Bularga sarlavha so'zlari kiradi rezavorlar, baliqlar, gullar, yovvoyi hayvonlar, qushlar, asboblari, kasblar, cha-tananing qismlari va ob'ekt qismlari va boshqalar. T.B. Filichevaning aytishicha, juda cheklangan so'z boyligi bor, Pass, bola ba'zi hatto eng oddiy so'zlarning ma'nosini tushunmaydi va shuning uchun ularni buzadi, o'tkazib yuboradi, almashtiradi, aralashtirib yuboradi⁴. Ko'p so'zlar ishlatiladi noto'g'ri qo'llaniladi, ayrim hollarda ularning ma'nolari kengaytiriladi, lekin boshqa hollarda ular juda tor tushuniladi.

³ Лебедев И.Б. Юридическая психология: учебник / И.Б. Лебедев, В.Ф. Родин, В.Л. Цветков; под ред. В.Я. Кикотя. – 2-е изд., доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 250 с.

⁴ Кови С. 7 навыков высокоэффективных людей. Мощные инструменты развития личности. – М.: Альпина Паблишерз, 2010 – 153 с.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности органов внутренних дел. Сборник научных статей сотрудников Нальчикского филиала Краснодарской академии МВД РФ. – М.: Полиграфсервис и Т, 2016. – 360 с.
2. Никифорова К.С. Профессионально важные качества личности сотрудника ГИБДД // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – №6.
3. Лебедев И.Б. Юридическая психология: учебник / И.Б. Лебедев, В.Ф. Родин, В.Л. Цветков; под ред. В.Я. Кикотя. – 2-е изд., доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 250 с.
4. Кови С. 7 навыков высокоэффективных людей. Мощные инструменты развития личности. – М.: Альпина Паблишерз, 2010 – 153 с.